

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

TREDIE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

Dr. phil., Sognepræst.

FEMTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS UNIV. BOGHANDL. G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1884—86.

Aarhus' Kirker og Klostre i den katholske Tid.

Af Chr. Kjer,
Overretssagfører i Aarhus.

Byen Aarhus maa allerede fra Oldtiden af have havt en vis Betydning. Den er en af de Byer i Norden, der tidligst nævnes i Historien; i den blev en af de første Kirker bygget, og sammen med Ribe og Slesvig blev Aarhus anset værdig til Sæde for de første i Norden indsatte Biskopper. Ikke desto mindre kan man dog næppe for denne Bys Vedkommende i Sammenligning med saa mange andre paavise noget stort Antal af Kirker eller Klostre. Man kan tidlig, omkring Aaret 1200, paavise 4 Kirker, Kathedralkirken og 3 andre, udstraalende derfra i forskjellige Retninger. Senere slutte sig hertil to Klostre; men hermed er Udviklingen ogsaa i alt Væsentligt til Ende bragt.

1. Trefoldigheds-Kirken.

Efter Roskildekrønikens (Scr. rer. Dan. I, 375) Beretning blev Kong Frode døbt af den bremiske Ærkebisp Unni, og efterat der var bygget Kirker i Slesvig og Ribe, byggede Kongen en Kirke i Aarhus, som den tredie, til Ære for den hellige Trefoldighed. Om samme Kirke vides meget Lidet. At den var af Træ, kan der ikke være Tvivl om efter den Tid, paa hvilken den blev bygget; men

iøvrigt ved man hverken, hvor den laa, eller naar den er forsvunden. Rimeligvis er det den, hvorom Adam af Bremen beretter, at i Kampene mellem Magnus den Gode, Svend Estridsen og Harald Haardraade blev Kirken i Aarhus stukket i Brand. Der haves i al Fald ingen Efterretninger om den efter den Tid.

2. Hellig Olafs Kirke.

Næst efter Trefoldigheds Kirken er denne Kirke rimeligvis den ældste. Hvitfeld (Bispe-Krøn. Fol. Udg. 99) og efter ham Pontoppidan (Ann. eccl. I. 340) og Suhm (Hist. af Danm. V, 95) berette, at 1102 blev en Kirke i Aarhus bygget paa Højen ved Stranden af Biskop Ulkild og indviet til hellig Olafs Ære. Pontoppidan føjer til, at det var den første Kirke, og at den laa paa Højen Saxhøj, som senere er bortskyllet af Havet. At det var den første Kirke er forsaavidt urigtigt, som der tidligere havde været bygget Trefoldigheds Kirken; Meddelelsen om, at det var den første Kirke, støtter imidlertid Antagelsen om, at Trefoldigheds Kirken er identisk med den Kirke, om hvilken Adam af Bremen beretter, at den blev opbrændt af Harald Haardraade. Kmh. Rosenørns Anskuelse (Grev Gert og N. Ebb. 94—98) at der forud for Bisp Ulkilds Olafs-Kirke var bygget paa samme Sted en anden Kirke, der ligesom denne var af Tømmer, savner, saavidt ses, Hjemmel hos de fornævnte Forfattere, og andet Steds vides der heller ingen Hjemmel derfor. Højen, paa hvilken Kirken laa, var ikke bortskyllet af Havet 1102; den omtales endnu langt senere (cfr. Scr. V, 308). Kirken var indviet til den norske eller rettere nordiske Helgen, Kong Olaf den Hellige, der faldt ved Stiklestad 1030, og som havde Kirker rundt om, langt udenfor Norges Grændser. Den laa paa den endnu eksisterende St. Olafs Kirkegaard, N. O. for Clemens Kirken, rimeligvis paa den Del af samme, der senere er bortskyllet af Havet. 1637 var denne Kirke meget forfalden, og to Borgere i Aarhus lod derfor et

Capel opbygge paa St. Olafs Kirkegaard, hvilket imidlertid ogsaa nu forlængst er borte (cfr. Marm. Dan. II, 119).

3. Hellig Clemens Kirke.

1197 fastsatte Pave Celestinus (Thorkelin, Dipl. I, 69, Scr. VI, 387), at da Bisp Peder Vognsen af Aarhus havde bestemt sig til at opbygge af Sten Cathedral-Kirken i Aarhus, som i hans Forgjængeres Tid blot havde været af Træ, gav han sin Indulgens hertil¹⁾. Med den Hjemmel, som dette Brev synes at give, har det hidtil været almindelig antaget, at Aarhus Stiftskirke indtil den Tid havde været af Træ. Geh. Ark. Jørgensen har imidlertid i sit iøvrigt saa fortrinlige Værk, den nordiske Kirkes Grundlægg. og første Udvikling, Tillæg 81, bestemt bestridt Berettigelsen hertil. Hr. Jørgensen hævder i Mod-sætning hertil, at naar Præsten i Gjellerup paa Jyllands Hede 1140 havde en Stenkirke, vilde det være meget usandsynligt, om Aarhus Bisp skulde nøjes med mindre. »Tingen er den,« skriver Hr. J., »at Pavebrevet vel siger, at Domkirken i Aarhus er af Træ, men det taler kun om den daværende (og nuværende) Domkirke, St. Klemens' ved Stranden. Men af Hellig Niels' Levned ved vi, at det først var den daværende Biskop Peder Vognsen, som gjorde St. Klemens' til Domkirke; forhen var det en Nicolai Kirke; men at denne var af Træ, siges ingen Steder.« Saavidt ses, kan der rejses væsentlige Indven-dinger imod den af Hr. J. ytrede Anskuelse. Hovedstøtten herfor ligger i Stedet af Hellig Niels' Legende (Scr. V, 305), hvor det hedder, at Hellig Niels til sin Begravelsesplads valgte »Trækapellet nærved Havet, som senere Bisp Peder (o: Vognsen) med Pave Innocens III's Samtykke gjorde til Kathedralkirke og indviede til St. Klemens' Ære.« Læn-

¹⁾ »cathedralem ecclesiam, quæ temporibus antecessorum suorum de lignea solummodo materia constructa fuit, lapidibus construere disposuerit.«

gere nede i Legendens siges det ogsaa, at da Hellig Niels døde (1180), var Hellig Nicolai Kirke Kathedralkirke. Ved Legendens Ord, som de her foreligge, er der nu den Mislighed, at de ikke kunne antages for rigtige, uden i al Fald med en væsentlig Modification. Efter Legendens Ord (p. 308) og flere andre Data, som det her ikke er Stedet at udvikle nærmere, kan der ved det nævnte Trækapel, hvor Niels ønskede at begraves, ikke være tænkt paa Klemenskirken, men paa Hellig Olafs Kirke, om hvilken det bestemt kan paastaas, at den ikke blev ombygget til en Klemenskirke. Legendens er derfor ligefrem inkorrekt paa dette Punkt. En anden Betænkelighed ved dette Kildested, i al Fald som Støtte for Hr. J.'s Argumentation, er den, at det der siges, at det var med Pave Innocens III's Samtykke, at Kirken blev gjort til Kathedralkirken; thi var det Tilfældet, at Pave Innocens først tillod Klemenskirken gjort til Kathedralkirke, maatte den Kathedralkirke, som Forgjængeren, Celestinus, omtaler i sit Indulgensbrev, altsaa være en anden, der jo, som Indulgensbrevet viser, ogsaa var af Træ. I sidstnævnte Henseende er det iøvrigt slet ikke usandsynligt, at Legendens Ord ogsaa trænge til Berigtigelse, saaledes navnlig at Klemenskirken virkelig før Pave Innocens' Tid (fra 1198) var Kathedralkirke. Bisp Peders Brev af 1195 (Scr. VI, 405), hvorved han giver sin Bogsamling til den og de Embedsmænd, som der virkede, tyder i al Fald derpaa. Men trænger Legendens Ord paa det omhandlede Sted saaledes maaske endog til flere Berigtigelser, tør det dog anses betænkeligt afgjort at støtte sig dertil.

I Modsætning hertil bør det formentlig erkjendes, at Indulgensbrevet af 1197 ganske i Almindelighed udtaler, at Kathedralkirken i Aarhus i Peder Vognsens Forgjængerens Tid var af Træ. Klemenskirken eller overhovedet nogen bestemt Kirke er ikke nævnt deri; det siges ganske i Almindelighed, at Kathedralkirken i al den Tid havde været af Træ. At det en Tid var Nicolai Kirke, og en

Tid Klemens Kirke, der var Cathedral Kirke, gjør Intet til Sagen Andet, end at de saa sandsynligvis begge have været af Træ. I Kilderne ere der heller ikke saa faa Steder, der støtte Rigtigheden heraf. Bispedømmet (episcopatus) i Aarhus var efter Vidnesbyrd fra den Tid »valde tenuis ac pauper« henimod Slutningen af det tolvte Aarhundrede (Scr. V, 238). Hvad Peders Forgjænger, Svend, desuden kunde afse af sine Indkomster, anvendte han ikke paa Stiftsstadens Aarhus, men paa sit kjære Æm-Kloster, hvis Exordium derfor er opfyldt af hans Ros (Scr. V, 231 ff.). Heri skete en fuldstændig Forandring, da Peder Vognsen traadte til. Han indstiftede de første Præbender ved Cathedral-Kirken (Scr. VI, 387 og 388), skjænkede hertil betydelige Ejendomme (Scr. VI, 404), sin Bogsamling (Scr. VI, 405) og paabegyndte det store Værk, Opførelsen af Aarhus' herlige Domkirke. Hvad særlig Kirken angaar, udtaler hans anden Eftermand i Biske-Embedet, Ebbe, ogsaa ligefrem, at Bygning af Kathedralkirken i lange Tider lige indtil hans to Formænds Tid havde været forsømt¹⁾. Særlig dette sidste Datum støtter bestemt den ældre Anskuelse, at Aarhus' Bispestol maatte nøjes med en Stiftskirke af Træ lige til Peder Vognsens Tid.

Hvor naar iøvrigt den ældre Kirke af Træ, i Stedet for hvilken den nuværende Domkirke traadte, er bygget, derom vides Intet. Rimeligvis er den opført i det 12te Aarhundrede. Med Kmh. Rosenørn i forn. Skr. 118 Noten at antage, at den skulde være bygget af Hellig Niels, dertil er der næppe nogen Grund. Den Basilica, hans Legende (Scr. V, 307) omtaler som opført af ham, laa snarest i Skiby; der haves i al Fald ikke i Legenden noget Støttepunkt for, at det netop var den ældre Klemenskirke, han byggede.

¹⁾ Scr. VI, 408: *considerata maxima necessitate edificii cathedralis ecclesie, quæ multis retro temporibus usque ad tempora duorum antecessorum nostrorum quasi neglecta fuerat.*

4—5. Hellig Nicolai Kirke og Kloster.

I Th. Bartholin den Yngres Annaler i Scr. I, 339 staar ved Aaret 1087: St. Nicolaus Arusiæ elevatur. Forfatterne af Registret til *Scriptores Rerum Danicarum*, synes der (IX, 43) at være tilbøjelige til at opfatte denne Notits saaledes, at den vedrørte Nicolai Kirke. Rimeligere turde det imidlertid være at henføre den til Hellig Nicolaus af Aarhus og at antage, at den ved en Fejltagelse er sat ved Aar 1087 i Stedet for ved Aar 1287. Af Hellig Niels' Legende (Scr. V, 308) vide vi, at da Kongemorderne boede paa Hjelm, frygtede Kannikerne i Aarhus for at miste denne sjældne Skat — Hellig Niels' Ben; de grove dem derfor op, satte dem i en Blykiste og flyttede dem hen i Armariet¹⁾. Det er rimeligvis hertil, der sigtes i Bartholins Annaler.

Afses der herfra, haves der næppe nogen ældre Efterretning om denne Kirke end den, der findes i Hellig Niels' Legende, og hvorefter den 1180 var Kathedralkirke. At den den Gang rimeligvis var af Træ, er forsøgt ovenfor vist.

I Aaret 1203 bortskjænker Peder Vognsen til Domkirken Hellig Olafs Kirke, Hellig Nicolai Kirke og Vor Frue Kirke (Scr. VI, 404). Efter Ordene, som de foreligge i Jordebogen paa det cit. Sted: »ecclesia sancti Olavi de Arus & terra in Sprakælyki, ecclesia sancti Nicolai, ecclesia beate virginis & Tuxlitorp« osv., kan det ikke anses aldeles afgjort, at Hellig Nicolai og Vor Frue Kirker laa i Aarhus, i al Fald ikke med den Sikkerhed, som gjælder for Olafs Kirken. Imidlertid er det meget sandsynligt²⁾. Sikkert er det, at der i Aarhus i den katolske Tid havdes baade en Nicolai Kirke³⁾ og en Vor

¹⁾ Armariet er rimeligvis et Skab for Relikvier og andre værdifulde Ting, henstillet i Domkirkens Allerselligste. Bisp Peders Bogsamling fik ogsaa Plads i Armariet (Scr. VI, 405).

²⁾ Jvfr. Kirkehist. Saml. 3 R. V, 332.

³⁾ Suhm, Hist. af Danm. XI, 121 fra 1292.

Frue Kirke, hvilken sidste imidlertid bestemt maa holdes ude fra den senere (og nuværende) Vor Frue Kirke. Denne Nicolai Kirke antages baade af Pontoppidan (Ann. II, 833) og Suhm (Scr. V, 304, Hist. af Danm. VII, 594) at høre til et Cartheuserkloster, som 1529 skulde være forladt af sine Munke og hjemfaldet til Bisp Ove Bilde. Dette Sidste er nu temmelig sikkert urigtigt. Kilderne omtale ikke noget Saadant, hvorimod de (Fred. I's Registr. S. 240 og 244) omtale, at Sortebrødre Klosteret 1529 blev forladt og (ibid. 293), at Vor Frue Kloster paa Broberg 1531 blev forladt, hvorefter de begge hjemfaldt til Ove Bilde. Den 12 Nov. 1541 (D. Kanc. Regist. 1535—50, S. 206) resolverede Chr. III. endvidere, at Sortebrødre Kloster i A., som findes Norden og Vesten S. Nicolai Kirke, til evig Tid skal blive et almindeligt Hospital (S. 187). Hvor Sortebrødre Klosteret laa og endnu ligger, derom kan der ingen Tvivl være; det er det nuværende op til den nuværende Frue Kirke stødende Hospital. At Nicolai Kirke i Kongebrevet af 12 Nov. 1541 derfor er identisk med den nuværende Frue Kirke, derom bør der efter et saa paalideligt Datum som Registranten ikke være nogen-somhelst Tvivl. Daugaard (Om de danske Klostre i Middelalderen, S. 387) har ogsaa anerkjendt dette, ligesom han iøvrigt her som paa andre Steder er paa rette Spor, omend med nogen Tvivl. Det skjønnes derfor ikke rettere end, at man med dette Datum fra 1541 som Udgangspunkt har Ret til ogsaa for den tidligere Tid at anse Nicolai Kirke for lig med den nuværende Frue Kirke. Fra Begyndelsen har Forholdet rimeligvis været det, at denne Kirke har været anvendt til almindelig kirkeligt Brug, men at den, da Dominicanerne nedsatte sig i Aarhus i det 13de Aarhundrede (Scr. III, 477 Note s), af Capitlet er overladt disse til videre Benyttelse. Imedens vi saaledes, som ovenfor bemærket, paa Biskop Peder Vognsens Tid foruden Domkirken træffe tre andre Kirker, Olafs, Nicolai og Vor Frue, finder man i Biskop Ulriks Statuter (Scr. VI, 468)

ikkun de to af disse, Olafs og Vor Frues; den tredje, Nicolai, omtales aldeles ikke i Statutterne som Capitlet tilhørende og maa vel derfor være gaaet over til andet Brug. Et andet Datum for det Samme ligger deri, at St. Olafs Sogn, der sammen med Vor Frue og Klemens Sogn i den katholske Tid (Scr. VI, 502, 504, 505, 510) dannede Sognene i Aarhus, omfattede Byens vestlige Del (Scr. V, 502); havde den nuværende Vor Frue Kirke dengang været Sognekirken i et daværende Vor Frue Sogn, maatte man med Grund kunne have ventet, at det havde dannet Byens vestlige Parti, da den nuværende Vor Frue Kirke ligger der.

Med Daugaard (anf. St. 388) er det formentlig rettest at søge Nicolai Kloster der, hvor Nicolai Kirke laa, og alt-saa anse det lig Sortebrødre-Klostret. Fra Reformations Tiden haves ogsaa et, saavidt skjønnes, temmelig afgjørende Bevis herfor. I D. Mag. 3die Række VI, 312 findes fra Tegn. ov. a. Lande aftrykt følgende Passus: »Att epher thij kon: mtt: haffuer vntt, att seti Nicolai closter wdij Aarhuss maa bliffue tiill hospitall ther samme-steds, mett huss, byggening, abbelgardt oc andet, hues ther findes, oc skulle ther tiill haffue all thett gottzs oc tienere, som tiillforn laae tiill sancte spiritus wdij Horssens«. Som det let vil ses, slutte disse Bemærkninger sig meget nær til Ordene i den ovenfor anførte Resolution af 12 Nov. 1541, saaledes som denne er gjengivet i Kancelli-Registrene ¹⁾. Der er dog imidlertid Forskjelligheder. Registrene

¹⁾ D. Kanc. Reg. 1535—50 p. 206: Hospitalet i Aars fik Brev, at kgl. Maj. nu har forordineret det saa, at Sortebrødre-Klostret smst. med hvad Huse, Bygning, Abildgaard, som findes norden og vesten S. Nicolai Kirke, og desligeste det Vandløb, som kommer der gennem Muren fra S. Karine Gaard, med alt andet af Klostrets Gaarde og Haverum i sin Længde og Bredde, som det nu er forefundet, herefter til evig Tid skal blive til et almindeligt Hospital for syge og fattige, og alt det Gods, Rente og Rettighed, indenbys og udenbys, som hidtil haver hørt

ere saaledes noget fyldigere i Udtrykket end Tegnelserne, og give Underretning om, at det var Godset, der havde hørt til Hellig Aands Husene baade i Randers og i Horsens, der blev lagt til Aarhus Hospital, imedens Tegnelserne kun omtale Hellig Aands Huset i Horsens. Ligeledes kalde Registrene Klostret i Aarhus, der blev gjort til et Hospital, for »Sortebrødre Kloster, som findes Norden og Vesten S. Nicolai Kirke«, imedens Tegnelserne kalde Klostret selv »Scti Nicolai Closter«. Ikke desto mindre bør der dog næppe være Tvivl om, at det er det samme Kloster, der omhandles begge Steder, især da der ellers ingen Steder senere findes noget Spor til, at noget andet Kloster her er blevet omdannet til Hospital. Aarhus havde overhovedet næppe mere end to Klostre i den katholske Tid, Nicolai eller Sortebrødre-Klostret og Vor Frue eller Carmeliter-Klostret paa Broberg. I al Fald ses der ikke i de fornævnte Registranter fra Reformations Tiden at være truffet Bestemmelse om flere, og i Hamsforts Series Episc. Arh. (Scr. VII, 214) er opbevaret os et samtidigt Vidnesbyrd herfor (Arhusiensis bina o: monasteria). Det har ogsaa altid været forbundet med Vanskelighed for de Forskere, der have hyldet Anskuelsen om flere Klosters Tilstedeværelse i Aarhus, at paavise, hvor disse have ligget. I Marm. Dan. II, 85 nævnes de samme to Klostre, Nicolai og Vor Frue, desværre uden Vejledning om, hvor de have ligget.

Selvfølgelig bør ikke udelukkes Muligheden af, at den nuværende Frue Kirke ogsaa i den katholske Tid kan have havt dette Navn. Daugaard (anf. Skr. 388) antager det, og det er ogsaa sikkert, at kort efter Reformationen (se Rørdam, Danske Kirkelove I, 539) har den havt dette Navn. Paa sidstnævnte Sted — fra 1558 — kan man

til de Helligstes Huse og Hospitaler i Randers og Horsens, skulle herefter høre til forskr. almindelig Hospital i Aars, medens de fattige, syge og saare Mennesker, som nu ere i hine to Hospitaler, skulle indføres og opholdes i forskr. almindelige Hospital.»

ikke være i Tvivl, al den Stund Klostret og Kirken paa Broberg ifølge Chr. III's Tilladelse af 5. Nov. 1541 var nedbrudt og anvendt til Borgernes Brug. Ogsaa i Kongebrevet af 1. Juni 1542 (D. Kanc. Reg. 1535-50, S. 222, Rørdam, D. Kirkelove I, 209) bør man formentlig forstaa Vor Frue Kirke som den nuværende Frue Kirke, hvorimod jeg ikke fra Tiden, forinden Klostret paa Broberg 1541 blev nedbrudt, har kunnet i Kilderne finde noget Sted, hvor Betegnelsen Vor Frue Kirke naturligst maatte forstaas som den nuværende Frue Kirke. Selvfølgelig ville Andre maaske i saa Henseende kunne være heldigere; men p. d. a. S. bør Muligheden for, at Navnet, den Gang Klostret paa Broberg nedbrødes, gik over paa Dominicanernes tidligere Kirke, ikke udelukkes, og Sognets Navn, Vor Frue Sogn, der bibeholdtes, kan maaske have bidraget dertil.

Paa Altertavlen i den nuværende Frue Kirke findes iblandt flere Helgenen St. Nicolaus fremstillet. Ogsaa dette Moment vidner om det Rigtige i, at denne Kirke er identisk med den katholske Tids Nicolai Kirke.

6—7. Vor Frue Kirke og Kloster.

Den tredje Kirke, som Peder Vognsen ved sit Gavebrev af 1203 skjænkede Domkirken, var Vor Frue Kirke. Denne Kirke laa paa Broberg, det nuværende Frederiksgade, paa sammes vestlige Side paa Bakkerne og Skraaningerne ned imod Aaen ¹⁾. Stærke Mur-Fundamenter og

¹⁾ Det er virkelig af Interesse at se, hvorledes man allerede fra den Tid af kan finde Sporene til den underlige udstraalende Form, som Aarhus lige til de seneste Tider har havt. I Midten laa »Borgen»: Bispegaarden med Domkirken, Skolen, Capitelsgaardene etc., omsluttede indtil det 16de Aarhundrede af Volde og Grave. Udenom dette hele Complex laa imod Nord St. Olai Kirke med Partiet omkring Mejlgade og Studsgade; imod Vest Nicolai Kirke med Partiet omkring Vestergade, og imod Syd-Vest Vor Frue Kirke, forbundet med den øvrige By ved den inderste Del af Frederiksgade.

Fund af Menneskeben vidne om, at Kirken og Klostret med Omgivelser har havt en ikke ringe Udstrækning og rimeligvis indtaget hele Arealet paa den vestlige Side af Frederiksgade fra Fysikus Büngers Sted af imod Nord til Vejen bagom Byen imod Syd. Klostret var indviet til Hellig Georgs eller Jørgens Ære og var et Carmeliter-Kloster. I Aaret 1498 blev formodentlig i Aarhus trykt en Bog om Hellig Jørgens Historie, der var Patron for Klostret og Kirken paa Broberg. Efter Meddelelse i Aarsberetn. fra st. kgl. Bibl. I, 77 er desværre denne Bog gaaet tabt ved Ildebranden i Kjøbenhavn 1728. Arne Magnussen har imidlertid havt den i sin Haand, og af hans Optegnelser ses, at det har været et Carmeliter-Kloster, og at Hellig Jørgen var Patron derfor. Daugaard har saaledes atter her set rigtig, naar han i sin Bog: Om de d. Kl. 391 formoder, at det har været et Carmeliter-Kloster. Efter sammes Meddelelser (S. 28) kom Carmeliterne først til Danmark i Begyndelsen af det 15de Aarh. Selv i den første Tid, efterat de have etableret sig i A., maa de have levet under smaa Forhold. I al Fald har Arne Magnussen af fornævnte Bog optegnet, at Hellig Jørgen først havde et ringe Kapel; men efter nogen Tids Forløb knyttede denne til sig alle Jomfruers Jomfru, Frelserens Moder (*sibi attraxit omnium virginum virginem, matrem Salvatoris*). Rimeligvis maa dette forstaas saaledes, at Carmeliterne af Kapitlet have faaet Tilladelse til at benytte den allerede eksisterende Vor Frue Kirke ¹⁾. Da Dominicaner-Klostret endnu 1438 (Hüb. Aktst. I, 13) kaldes slet og ret Aarhus Kloster, er det muligt, at Carmeliter-Klostret endnu ikke den Gang er bygget. Iøvrigt var dette paa sædvanlig Maade bestyret af en Prior og Konvent

¹⁾ Denne Kirke har ogsaa længe havt vanskelige Forhold. 1397 endnu faar den et Afladsbrev af de paa Mødet i Kalmar forsamlende Bisper (Pont. Ann. eccl. II, 251. Suhm, Hist. af Danm. XIV, 423).

(ibid. 87 og 94); til Jomfruer i det (Hvitfeld Folio-Udg. II, 1345) er der ikke Spor i de ældre Kilder. I Reformationstiden har rimeligvis Poul Eliesen opholdt sig i dette Kloster i længere Tid. Det er tilstrækkelig bekendt, at han flere Gange var i Aarhus paa længere Tid, og da han var en Carmeliter-Munk, er det sandsynligst, at han har fundet Tilflugt i dette Kloster. Det er forøvrigt ovenfor nævnt, at Klostret og Kirken paa Broberg 1541 med kgl. Tilladelse blev nedbrudt og Bygningernes Materialier anvendte til Borgernes Behov.

8. Hellig Aands Kirken.

Kun paa et Sted i Kilderne er fundet Spor til en Kirke af dette Navn. I Aarhus-Bogen (Scr. VI, 482—3) findes aftrykt et Skjøde fra Aabo-Syssel paa en Del Jordejendomme til Hellig-Aands Huset i Aarhus, hvilket Skjøde vistnok er fra det 14de Aarhundrede. I dette omtales, at en Del af disse Jordejendomme ere givne »til Gjenopbyggelse og Restaurering af Hellig-Aands Husets Kirke.« Om Hellig-Aands Huset vide vi fra Aarhus-Bogen, at det stod under en Provisors Bestyrelse, der atter var Medlem af Aarhus Domkapitel. I dette Hellig-Aands Hus er maaske den fornævnte Bog om Hellig Jørgen trykt (datum). Den 26. Aug. 1540 fik Superintendenten i Aarhus Ejendomsret paa »en øde Gaard, kaldet Hellig-Aands Gaard, som hører til Hellig-Aands Kapel i Aarhus og ligger i Immervad ned til Aaen« (D. Kanc. Reg. 1535—50, S. 134), vistnok omtrent der, hvor Kjøbmand Langballes Gaard nu staar. Da vi ogsaa fra Aarhus-Bogen vide, at der ved eller i Domkirken var et Hellig-Aands-Alter (Scr. VI, 477), er det ikke umuligt, at der ved »Kapellet« i Registranten er sigtet til dette Alter i Domkirken. Mindre rimeligt er det, at Kapellet har været en selvstændig Kirkebygning, især da Registranten ingen Anledning giver til at tro, at Kapellet har ligget der, hvor den øde Gaard laa, som Superintendenten fik 1540. Da der heller ikke

andet Steds fra Reformationstiden findes Spor til en Kirke af dette Navn, er det fromme Ønske, Giveren for Aabo Syssel Ting har udtalt om, at Hellig-Aands Husets Kirke skulde gjenopbygges og restaureres, maaske ikke gaet i Opfyldelse.

9. Hellig Kors' Kapel.

I Raadhus-Arkivet findes et kgl. Brev fra 1503 (Hüb. Aktst. I, 90), hvorefter Borgemestre og Raad i Aarhus maa raade og regjere Hellig Kors' Kirke, liggende norden udenfor Aarhus, og som de selv have bygget paa Kronens og Byens Jord, udi saa Maader, at Borgemestre og Raad og deres Efterkommere skulle der øge og formere Guds Tjeneste, Fattigfolk til Hjælp og Trøst. Sammeledis skulle de ogsaa af de Offre og Gaver, som til forskrevne Kapel offret og givet vorder, holde forskrevne Kapel ved Hævd og Magt. Pontoppidan (Ann. eccl. II, 683) formener, at dette Kapel laa paa Frue Kirkegaard, og meddeler, at det 1485 fik af Paven 100 Dages Afladsprivilegium. Ibid. p. 690 berettes, at det 1489 paany fik 40 Dages Afladsprivilegium. Ved Frue Kirkegaard maa Pontoppidan efter sin kirkehistoriske Anskuelse have ment den nuværende Frue Kirkegaard eller Pladsen om Frue Kirke. Denne ligger imidlertid ikke Nord for Aarhus, som Kongebrevet af 1503 siger, men Vesten derfor. Hvor dette Kapel ellers har ligget, eller hvorledes dets senere Skjæbne har været, er ikke bekendt. I Registranterne fra Reformationstiden findes Intet derom. Rimeligst synes det at være, at Borgemestre og Raad, der jo havde Kongebrev for, at de selv havde bygget det, ogsaa have anset sig berettigede til efter Reformationen at lade det nedbryde og anvende Materialierne til verdsligt Brug.

Flere end de fornævnte Kirker eller Klostre har Aarhus næppe havt. Selvfølgelig er det ikke Meningen her at

give en udtømmende Fremstilling af samtlige de Data, der knytte sig til disse. Heller ikke er det tilsigtet herunder at medtage de milde Stiftelser, der bestode i Aarhus navnlig i den katholske Tid, og som unegtelig den Gang udfyldte en Trang, der senere tildels maatte fyldestgjøres ad kommunal Vej ved Hospitaler, Fattighuse etc. Skulde Rammen have været lagt saa omfattende, maatte man have medtaget baade det fornævnte Hellig-Aands Hus, Hellig Karens Gaard og maaske Hellig Gertruds Gaard. Om den sidstes Existens, ialfald som mild Stiftelse eller Hospital, er jeg endog stærkt i Tvivl; men Spørgsmaalet ligger under alle Omstændigheder udenfor nærværende Opgave.

Derimod turde der være mere Anledning til kortelig endnu at berøre de flere Gisninger, der have været fremførte om flere andre Klosters Existens i Aarhus. Imod dem alle taler det Faktum, at der ingen sikre Kildesteder kunne anføres for dem. Selv ikke paa Reformationstiden, hvor der ellers toges Bestemmelse om Klostrenes fremtidige Bestemmelse, findes nogetsomhelst Datum for disse. Vidnesbyrdet fra Scr. VII, 214 for, at der paa Reformationstiden kun var to Klostre, vilde heller ikke passe, hvis der havde været flere. Endelig er det aabenbart, at man overalt er i stor Forlegenhed med at finde en passende Plads i Byen for dem.

Et Franciscaner-Klosters Existens imødegaar Daugaard allerede i sin Klosterhistorie, saavidt skjønnes meget heldigt, og paaviser, at Formodningen herom rimeligvis hidrører fra Hvitfeld ved en Forvexling af Franciscanere og Dominicanere paa et enkelt Sted. Til de ovenanførte Bemærkninger og Daugaards Argumenter imod dette Klosters Tilværelse kan endnu føjes, at det heller ikke omtales i Krøniken om Graabrødrenes Udjagelse, endskjøndt det jo forøvrigt er bekjendt nok, at den ikke udtømmende omhandler Klostrene af denne Art.

Cartheuser-Klostret gaar derimod Daugaard (l. c. 389) ud fra, har existeret. Han identificerer det med Nicolai

Kloster; men deri har han sikkert Uret. Hertel og efter ham Daugaard lægger det der, hvor den latinske Skole nu ligger (Hertel, Beskr. af A. Domk. II, Indl. XIV), og Hertel fortæller, at strax efter Reformationen blev den søndre Fløj af dette Kloster brugt til latinsk Skole, ligesom han ogsaa selv som Discipel i denne har set tilmurede Indgange og Munkeceller. Hele denne Historie har imidlertid ingensomhelst Hjemmel noget Steds. Den latinske Skole i den katholske Tid laa der, hvor Skolen endnu ligger. Den hørte med som et naturligt Appendix til Kathedralkirken, Biskoppens Residens og de øvrige om Kirken sig sluttende Huse. Morten Børup, der døde inden Reformationen, 1526 (Kirkehist. Saml. 3 R. III. 343), og som bekjendt var en berømt Skolemand paa den Tid, blev begravet »paa den østlige Side af Klemens' Kirken ligeoverfor Skolen« (Rørdam, Hist. Kildeskr. II, 669). Hertels »Munkeceller« kunde ligesaa godt existere i en katholsk Skole som i et Kloster.
